

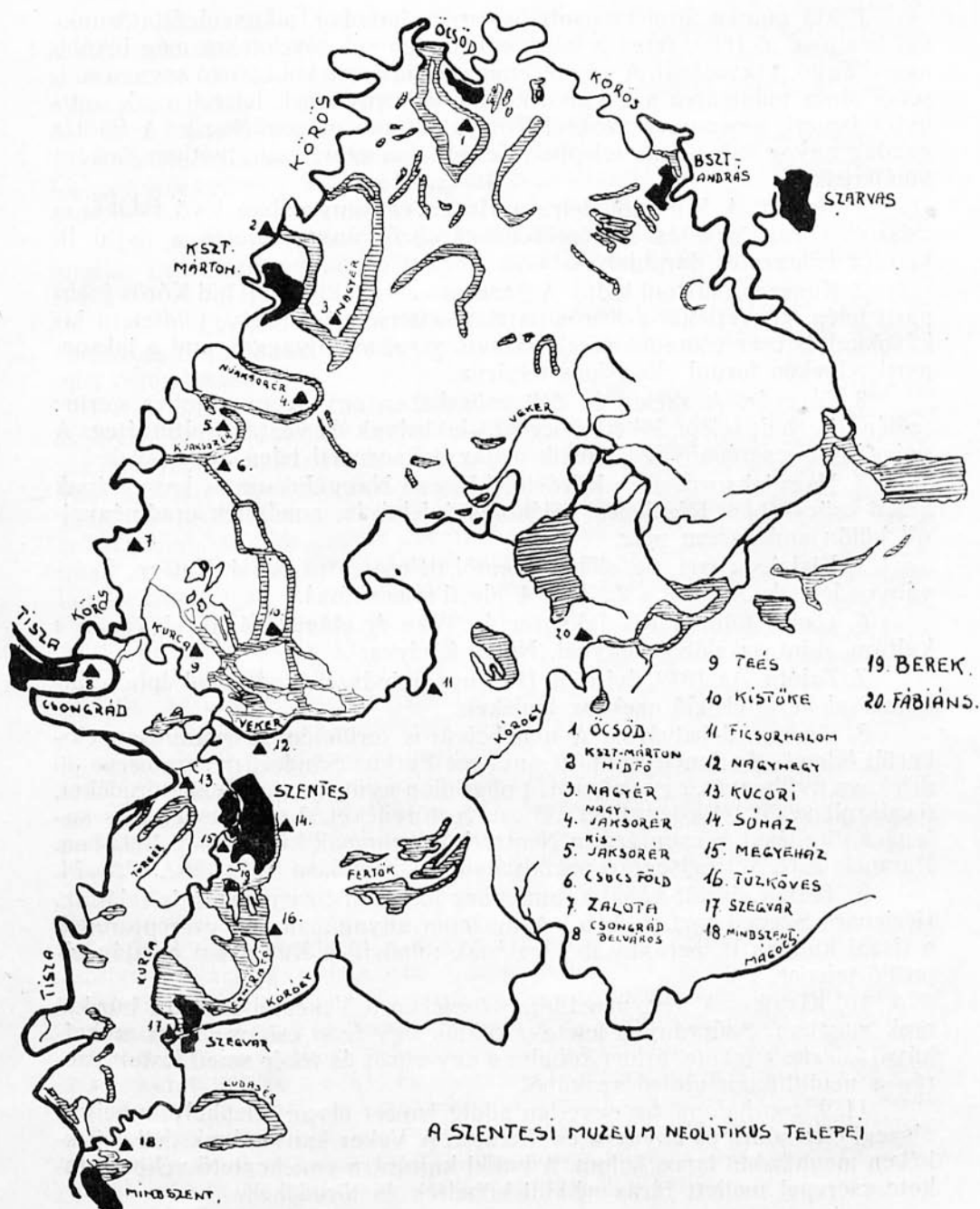
NEOLITHIKUS TELEPEK SZENTES KÖRNYÉKÉN.

(Ide tartozik a XII. tábla)

Az a geográfiai egység, amelyet a Kőrös a szarvasi nagy holt-kanyartól a torkolatig, a Tisza Mindszentig, a Kurca egész hosszában s a beléje szakadó jólképzett medrű erek, köztük a Veker, Mágocs és Korógy jelölnek, adja azt a föld-darabot, amely a szentesi múzeumnak legfőbb és leginkább átvizsgált területe. E mintegy 250.000 kat. hold nagyságú részt a közigazgatási beosztás három vármegye — Csongrád, Szolnok és Békés — között osztja meg, úgy azonban, hogy a zöme Csongrádhoz tartozik, a megmaradó pedig szinte egyforma terjedelemben az utóbbi két vármegye között oszlik meg.

Tájföldrajzi szempontból bírálva el területünket, nyomban feltűnik annak egysége és ideális tagoltsága. Három bővizű folyó, négy jólképzett medrű ér mellett számtalan apró, időszakos vízfolyás, több állandó tó és sok mocsár között a szelíd lankájú földhátak, gerincvonulatok és berkekben gazdag szigetek ideális terepet szolgáltatottak a neolithikus élet számára. Ha pedig tekintetbe vesszük még azt is, hogy a folyók mindannyian más-más vízgyűjtő területről és különböző időjárású, különböző csapadékviszonyokkal rendelkező vidékről szállították a vizet, — a Tisza északról, a Kőrös a keleti részekről, a Marosból táplálkozó Veker, Korógy és Mágocs a belső erdélyi medencéből, előttünk áll a területnek egykori pontos földrajzi képe.

A terület a neolithkorban már lakott volt s a kultúra nyomai majd minden valamivel partosabb részen, mederszálon kimutathatók. Sajnos azonban a szórványos leletek adatain, vagy alkalmi ásatások feltárásain kívül csak kevés olyan vizsgálatról emlékezhetünk meg, amelyek úgy emberföldrajzi, mint kulturális fejlődés, vagy egyéb szempontból igyekeztek volna megvilágítani a terület neolithikus életét. Az ez irányban való előhaladás ügyét nagy mértékben segítette elő Dr. Tompa Ferenc 1929-ben megjelent A szalagdiszes agyagművesség kultúrája Magyarországon c. művével, amelyben nemcsak műtörténeti, hanem kronológiai megállapításokat is tesz. E mű megjelenése után tette közzé Dr. Banner János a kopáncsi kökénydombi neolithkori telepen végzett ásatásainak eredményét. (Dolgozatok 1930. évf. 49—106. o.) Ez az ásatás is minden tekintetben megerősíti azokat a tudományos eredményeket, amelyek a tiszai kultúra jellemző sajátságainak kimutatásához vezettek.

A SZENTESI MUZEUM NEOLITHIKUS TELEPEI

E két munka által taposott ösvényen haladva, adatszolgáltatásunkkal lehetővé akarjuk tenni a kérdés behatóbb s a részleteket még inkább megvilágító tárgyalását. A szentesi múzeumnak erre vonatkozó anyaga u. i. sehol sincs publikálva s a szakirodalom e környéknek leleteit csak annyira ismeri, amennyire azokról Tompa Ferenc megemlékszik. A fölötté gazdag anyag és számos telephely felsorolása ezért hiánytpótlóan önként kínálkozik.

1. Öcsöd. A Köröstől délre a Horga ér kanyarában lévő földhátan csiszolt kőeszközök és cseréptöredékek. Szórványos leletek a tiszai II. kultúra jellegzetes darabjaival.

2. Kunszentmártoni hídfő. A Szentese—szolnoki vasúti híd Körös jobbpartján felén, közvetlenül a Körös partján, kiterjedt telephely, földfeletti lakásokkal és cseréptöredékekkel. Azonos azzal az anyaggal, ami a jaksorparti telpeken fordul elő. Nincs feltárva.

3. Nagyer. A széles ér déli csücskében egy igen erőteljes gerinc szélén kiterjedt telep. Jól felismerhető lakhelyek és vastag kultúrréteg. A szórványos cserépanyag egyezik a nagyjaksorparti telep anyagával.

4. Nagyjaksorpart. A Köröstől kiágazó Nagy-Jaksor és kanyarának keleti csücskében. Részleges, tájékoztató feltárás, amelynek eredményeiről külön emlékszem meg.

5. Kisjaksorpart. Az előbbi teleptől délnyugatra cca 4. Km.-re. Szórványos leletek. Azonos a 2., 3. és 4. alatti telepekével.

6. Csúcs föld. A Kis-Jaksorér és Tőke ér elágazásánál. Ugyanaz a kultúra, mint az előbbi négyenél. Nincs feltárva.

7. Zalota. Az 1879. évi u. n. Bökény—mindszenti gátvonal építése alkalmával kerültek elő ezek az emlékek.

8. Csongrád belváros. A mai belváros területén szórványosan előkerült leletek. Az innen gyűjtött anyagot Farkas Sándor, nevezetesen: 36 drb kova nyílhegyet, egy vakarót, 4 obszidián nyílhegyet, 6 pengetőredéket, 6 csiszolt vésőt, 21 edényfület, 33 cserép töredéket. 2 szarvasagancs kalapács töredéket, 6 csontárat a Nemzeti Múzeumnak küldte meg 1892-ben. Hampel: A N. M. régiségtári osztályának gyarapodása A. É. 1892. 372—74.

9. Teés. Csiszolt kőbalta, amelyhez hasonlót Szatymazon is találtak. (Reizner: Szeged tört. I. 4. o.) A múzeum anyagában sok cseréptöredék a tiszai kultúra II. periódusából valónak minősíti a Kurca bal partján elterülő telepet.

10. Kistőke. A hév. megállója közelében a Vekertől északra húzódó erek zugában. Szórványos leletek, köztük egy igen csinos fejlett technikával készített fekete, átfúrt kőbalta s egy vörös és fehér színű festett cserép a neolithikum utolsó szakából.

11. Ficsorhalom. Az egyetlen eddig ismert olyan telephely, amely a tőszegi életmódra és anyagra emlékeztet. A Veker kanyarának déli csücskében meghúzódó lapos halom. A bükki kultúrára emlékeztető vékony, fekete cserepei mellett fűrés nélküli kőbalták és töredékek.

12. Nagyhegy. Tűzhely maradványok, őrlőkövek és kőeszközök. A leletek nem egy helyről, hanem a szőlő különböző pontjairól kerültek elő, nevezetesen az északi magas partról, a Veker szélén lévő Mecs-halom környékéről, a Nagyvölgy mentéről, a szeszfőzde mellől és a hév. átvágásából. Igen vegyes anyag tiszavidéki cserepekkel.

13. Kucori. Az egyetlen telephely, amely a Tisza és Kurca szigeten fekszik, közvetlen a böldi rév mellett. Szórványos leletek, kőeszközök és cserepek.

14. Sóház. A Kurca bal partján elhúzódó gerincvonal legmagasabb pontja. Bronzkori anyaggal vegyes neolithikus cserepek a tiszavidéki II-ből.

15. Megyeház. Ugyancsak a Kurca bal partján a vármegyeház, városház és Erzsébet-tér helyén tiszavidéki II. cserepei és kúp-alakú, földbe-vájt veremlakások.

16. Tűzköves. A Kontra tónak az u. n. Sáp földek magas partján az agyagba vájt földalatti kunyhók nyomai, hamuval vegyes föld, sok vas-tag edénytöredék, kagyló és állati csontok, kova eszközök és rengeteg szilánk. Leírja Farkas Sándor, A szegvári kőkori leletekről c. alatt az A. É. 1892. 68—69. o. Három csiszolt baltát, 2 keskeny, hosszú vésőt és nucleusokat, valamint cikk-cakkos díszítésű cserepeket a N. M.-nak küldte meg. Ezek azok a leletek, amelyekre Reinecke is hivatkozik „A neolithkori szalagdíszű keramika magyarországi csoportja” c. értekezésében. (A. É. 1896. 289—294. o.) Egy táblát be is mutat belőlük. Tompa i. m. XL. tábla 4—6. és 8—15. képei is e helyről valók. Egyike a terület legrégibb telephelyének.

17. Szegvár. A Kurca és Korógy összefolyásánál, a Korógyparton, tűzhely maradványok és a tiszavidéki kultúra cseréptöredékei.

18. Mindszent. Közelebről meghatározható hely ismeretlen. Szórványos leletek a tiszavidéki cserepeivel.

19. Berekhát. A Nagyvölgy torkolatánál. Kúp alakú lakások és zsugorított csontvázak. A Farkas S. által küldött kova és obsidián nucleusok, pengetőredékek, csont balta töredék, vésők, hálósúlyok és csiszolókövek a Nemzeti Múzeumba. (Hampel: A régiségtár gyarapodása. A. É. 1896. 179. o. Farkas Sándor: Óskori régiségek Szentes vidékén, A. É. 1889. új. IX. 255. o.)

20. Fábiánsebestyén. Korógyparti telep, már Zsilinszky is megemlíti „Csongrádvármegye története” I. köt. 20. o.

Ha összevetjük a felsorolt telephelyek cserép és eszköz anyagát azal, amelyet Tompa és Banner bemutatnak, néhány jellemző kivételtől eltekintve, erre a területre is beigazoltak kell elfogadjuk azokat a megállapításokat, amelyek a bükkí és tiszavidéki kultúra egymásutánjára és emeleitekre vonatkoznak. Telepeink között vannak azonban olyanok, — főként a Nagy- és Kis-jaksorériek — amelyeknek anyagában olyan edénytípusok fordulnak elő, kidolgozás és díszítési módok jelentkeznek, amelyek sem a bükkí, sem pedig a tiszavidékiben meg nem találhatók.

Így a Nagy-Jaksorparton, ahol 1930. decemberében néhány napos feltárást végeztem, feltűnő mennyiségben jelentkeztek a vékonyabb megmunkálású, rendszerint pirosra, vagy szürkére égetett, sűrűn csipett cserépek, nemkülönben apró bemélyített vonalakkal vagy egymást metsző egyenesekkel kitöltött edényfalak. (1—9. ábra.)

A fülek készzésénél előszeretettel használják a bütyköket, amelyek igen gyakran nincsenek átfúrva, vagy tagozódnak, mint a kökénydombi telepen. (Banner VIII—IX. tábla.) A lapos és bemélyített hegyű bütykök azonban mint díszítő elem is megjelennek, de az ilyen edények nagyobb méretűek és vastagabb falúak. Többjén svasztika domborműve fedezhető fel. (10. ábra.)

Meglepően finom kivitelű a 11. ábrán bemutatott fekete edény s szokatlan jelenség a négylevelű lóherére emlékeztető kiképzése a talpnak. Csőtálpas, avagy talpszerű alakítással nem találkoztam a telep általam ismert keramikus anyagában, de ezzel szemben sűrűn fordulnak elő benne a 12—13. ábrán bemutatott vastag talpak, amelyeknél a hozzá tartozó edény falai mindenkor le voltak törve. Ugyanilyen gyakori e talpagnak lábszerű kiképzése is (14. ábrán), amelyeknél a rájuk nehezedő edény, az elvékonyodó nyak tanúsága szerint, nem volt nagy s így hivatásuk is más lehetett, mint a használati rendes edényeknek.

A lábképzés azonban rendes használatú edényeknél is jelentkezik, mint azt a 15. ábránk mutatja, ezek a lábak azonban nem egy elvékonyodott nyak nyúlványai gyanánt jelentkeznek, hanem magából az edény falából bütykösödnék ki és helyezkednek el, úgy, hogy az edényt billenésmentesen alátámaszthassák.

Gyakori az edényfalaknak ötletszerű dudorokkal való telehintése is (16. ábra), de nem azzal a megoldással, mint a kökénydombinál (Banner XXXVI. tábla 4., 12. és 19.), hanem elhúzással, mint a kinyomott festék a palettán.

Banner a kökénydombi anyag ismertetése során jelentősegteljesen emeli ki, hogy „Nagyon vastag edényeken a körülfutó, vastag kiemelkedésekbe nyomott, kör alakú díszítés is előfordul, de ezzel a díszítéssel a képen bemutatott két töredéken kívül (XXII. tábla 10—11.) csak egy nyakas edénytöredéket találtunk“ (Dolgozatok 1930. évf. 93. o.) Ez a díszítési mód a jaksorparti telepen igen gyakran előfordul és mindenkor vastagfalú, nagy edényeken (17., 18., 19. ábra).

A csonteszköz típusok ugyanazok, amelyeket Banner a IV. és V. táblán bemutat, néhány ellaposodó csontsimító töredéktől eltekintve. Kevés kova szilánk, pengetöredék és csiszolt fúratlan baltatöredék mellett egy sajátságos cserép bélyegző is került elő, amelynek rendeltetését egyetlen töredék ornamentikája sem igazolta eddig. (20., 21. ábra.)

A hálósúlyok fészkekben, csomónként feküdtek, rendszerint a vastag paticsfalak romjai tövében. Alakjuk változatos. (22., 23., 24. ábra.) Nagy részük átfúrt, de sok közöttük az átfúratlan, vagy csak félig átfúrt.

A telep meglehetősen kiterjedt. Mintegy 120 m. hosszban húzódik a Nagy-Jaksorér kanyarának belső partvonalán. Munkám csak arra szorítkozott, hogy a telep kultúr-rétegének vastagságát megállapítsam s amennyiben lehetséges, egy ház alapjait meghatározzam. Megállapításom szerint különböző korok, hosszabb idő megtelepedéséről a jelen esetben nem beszélhetünk. A televény alatt meghúzódó átlag 80 cm. vastag kultúrrétegben egyenletesen van megoszolva az első pillanatra is megállapítható egyöntetű cserép. Földbevált lakásnak semmi nyoma, hanem a terepen nyugvó, paticsfalu, négyszögletes, cca 3—5 négyszögméter belvilágú putrik nyomai mutatkoztak rendszertelenül, sűrűn egymásmellett.

Schupiter Elemér.

NEOLITHISCHE ANSIEDLUNGEN BEI SZENTES.

(Hieher gehört die XII. Tafel.)

Die südliche Ecke des Zusammenflusses der Tisza und Körös ist das Terrain, welches das Museum von Szentes am meisten durchforschte. Dasselbe war schon im Neolithikum angesiedelt und die Spuren der Kultur sind fast in jedem seiner nur etwas hügeligen Teile wahrnehmbar.

Mit Hilfe der zwei Werke von F. Tompa und J. Banner war es möglich jenen Stoff des Museums von Szentes zu klassifizieren, welcher von den auf der Karte bezeichneten Ansiedlungen herrührte. Unter der Ansiedlungen gibt es aber fünf (die mit 2, 3, 4, 5 und 6 bezeichneten), in deren Stoff solche Gefässtypen vorkommen und solche Ausarbeitungs- und Verzierungsarten erscheinen, welche weder in Stoff der Bükker-Kultur, noch in jenem der Theis-Kultur zu finden sind. Als ich nämlich in Nagy-Jaksorpart im Dezember des Jahres 1930. eine Aufdeckung von einigen Tagen vornahm, fand ich eine grosse Menge von dünn bearbeiteten mit Fingernagel Eindrücken dicht verzierten Gefässscherben, als auch mit kleinen, eingetieften Linien oder sich kreuzenden Geraden ausgefüllten Gefässwände (Abb. 1—9.). Bei der Henkelbildung werden mit Vorliebe die Knoten gebraucht, welche sehr oft nicht gebohrt oder gegliedert sind, wie das auf der Ansiedlung von Kökénydomb der Fall ist (Dolgozatok — Arbeiten 1930. S. 49—106. VIII. und IX. Tafel). Die Knoten mit eingetieften Spitzen kommen auch als Zierelement vor, aber immer nur bei grossen und dickwandigen Gefässen (Abb. 10.).

Fein bearbeitet ist der Boden des in Abb. 11. dargestellten Gefässes. Röhrenfüssen bin ich nicht begegnet aber dafür kommen die dicken Sohlen der Abb. 12. und 13. häufig vor. Ebenso häufig ist die fussartige Ausbildung der Sohlen (Abb. 19.), wobei nach dem dünnen Hals geurteilt das Gefäss nicht gross sein konnte, somit auch seine Bestimmung eine ganz